

Ana BARBIČ

Dušica Seferagić, ur.

Vas - izbira ali usoda?

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb 2002, str. 279, 16 EUR (ISBN: 953-6218-07-0)

Slabo polovico (133 strani) zbornika zapolnjuje štirje avtorji (Dušica Seferagić, Milan Zupančič, Alija Hodžić, Andjelina Svirčić), dobro polovico (147 str.) pa pokriva "izbrana bibliografija" avtorice Bosiljke Milinković. Takšno nesorazmerje vsebin, katerih slednja se običajno objavlja samostojno, vsaj deloma opravičuje dejstvo, da gre za tretje in zadnje besedilo projekta "Selo u tranziciji: mogućnosti razvoja seoskih područja", ki ga je v obdobju 1996-2001 financiralo Ministrstvo znanosti in tehnologije Republike Hrvaške (str. 89).

Dušica Seferagić v prispevku "Vas med tradicionalno in virtualno skupnostjo" opozori na dve skrajnosti med analitiki podeželja. Prvo poimenuje kot romantične sanje, označene z željo ohraniti tisto, kar je bilo ali še je, in ki vasi odreka možnost napredovanja. Pod drugo skrajnostjo pa pojmuje preoblikovanje mesta v vas oz. brisanje razlik med njima z rurbanizacijo. Po avtoričinem mnenju je vas nekje med obema skrajnostma. Zanimivo se ji zdi, "da vas v glavnem analizirajo ali ji krojijo usodo strokovnjaki, znanstveniki, politiki, podjetniki, 'široki svet', kateremu je ta objekt interesa, medtem ko o vasi najmanj odločajo vaščani sami, ki z vasio tvorijo enoten subjekt" (str. 14).

Ob sklicevanju na številne avtorje D. Seferagić opredeli nekatere pojme kot skupnost, tradicija, virtualna skupnost, ki se po njenem mnenju pojavlja kot komplementarna realni skupnosti. Navaja, da se številne pomanjkljivosti vasi lahko kompenzirajo v povezavi s svetom, državo ali mestom s pomočjo tehnike (str. 16). S tem, ko avtorica opredeljuje virtualno skupnost v vasi (dostopnost do širšega sveta s pomočjo računalniške tehnologije) kot komplementarno realni skupnosti, utemljuje tudi različne stopnje (ne)povezanosti obeh. Prehajanje iz ene stopnje v drugo v obeh smereh bi bilo moč poimenovati tudi kot

tranzicijo, vendar avtorica ostane pri ugotovitvi, da bo povezovanje življenja v majhni skupnosti s komunikacijo s svetom prek elektronike poglobilo neenakosti med vami in med vaščani (str. 16). Kot osnovo svojega prispevka avtorica navaja hipotezo, po kateri vaška skupnost ne izginja, temveč se spreminja v svojem pomenu, značaju in delovanju v skladu s spremembami tako v sami vasi kot v širši družbi (str. 17). Tranzicijo pa razume "kot intervenirajočo variabla v Republiki Hrvaški po spremembi gospodarskega in političnega sistema, ki izpostavlja številne (tudi nove) akterje sprememb na vasi (vitalna gospodarstva in podjetni vaščani, zunanji podjetniki, "varuhi" kulture in narave, mladi, vaška društva, politične organizacije - stranke, cerkev, obnovitelji povojne vasi, lokalna samouprava, novi vaščani)" (str. 28). V "nezaključenem zaključku" D. Seferagić ugotavlja, da k ohranjanju in razvoju hrvaške vasi bolj kot "nerazvita ruralna politika pomagajo različni razvojni akterji, ki lahko pomagajo ohraniti elemente specifičnega načina življenja pred 'veliko metlo' globalizacije in 'majhno metlo' tranzicije (str. 30), hkrati pa opozarja na potrebo po novih raziskavah, ki bi opozorile na podobnosti in razlike med skupnostmi v različnih razvojnih situacijah (od izginjanja in dekompozicije do rekonpozicije in razvoja) in obeleženih z religijsko pripadnostjo, lokalno kulturo ter z različnimi reakcijami na tranzicijo in globalizacijo (str. 31).

Besedilo Seferagićeve je domiselno in predstavlja dokaj svobodna avtoričina razmišljanja kot ga je sama opredelila že na samem začetku (str. 12).

Milan Zupančič prvi del svojega prispevka pod naslovom "Vitalni kmetovalci in drugi akterji v razvoju podeželskih območij" posveti teoretični opredelitvi podeželskih območij in jih umesti v družbeno shemo (od predmoderne do moderne družbe), kmetijstvo pa prikaže v njegovem zgodovinskem razvoju (od samooskrbnega do industrijskega kmetijstva). Spreminjanje kmetijstva pojasnjuje z zgodovinskim tehnološkim in ekonomskim kontekstom, v okviru katerega najprej nameni pozornost kmetijstvu v kapitalističnih pogojih in njegovi vertikalni integraciji, ki jo opredeli "kot koordi-

nacijo odločitev v dveh ali več fazah v sistemu proizvodnje, predelave in prodaje kmetijskih proizvodov" (str. 42). V razmišljanjih o odnosu med sodobnim industrijskim kmetijstvom in podeželsko skupnostjo pa ugotavlja, da je industrijsko in fordistično usmerjena rekonstrukcija evropskega kmetijstva odkrila in izpostavila številne napake in težko rešljive probleme. Po njegovem prepričanju morajo biti strukturni ukrepi podrobno izdelani in regionalno specifičnari, da ne bi bila prizadeta območja s posebnimi težavami (gorska območja, območja, ki so oddaljena od mest) (str. 43). Kot škodljivo avtor navaja ločenost strukturne politike od politike cen, zaradi katere subvencije pritekajo v roke maloštevilnih velikih pridelovalcev, kar povzroča hiperprodukcijo določenih kmetijskih proizvodov, hkrati pa velik del subvencij odteka v druge sektorje, kjer podpirajo večanje dobička industrijsko dragih in ne vedno racionalnih vložkov v kmetijstvo (str. 43). Med sociološkimi posledicami takšnega razvoja kmetijstva avtor navaja v prvi vrsti njegovo nespodbudnost za mlade in potencialne naslednike, ki so "statusno in izobrazbeno postavljeni v položaj pomožnega delavca" (str. 44). Omenja pa tudi nevarnost, da kmečke ženske izgubijo nekatere svojih vlog na družinski kmetiji (kot predelovalke in prodajalke kmetijskih proizvodov. Alternative takšnemu razvoju vidi avtor v Zeleni knjigi EU, ki poleg pridelave živeža odpira nove možnosti in oživljanje nekaterih tradicionalnih modelov in tipov kmetij, od 'novih kmetov', mešanih kmetij do dekorativnega in rekreacijskega kmetijstva (str. 45).

V drugem delu prispevka Zupančič predstavi glavne značilnosti kmečkih gospodarstev na Hrvaškem, posebej še v obdobju tranzicije, in kot glavni cilj hrvaškega kmetijstva opredeli "povečanje proizvodne in ekonomske učinkovitosti ter mednarodne konkurenčnosti" (str. 53), povsem pa pozabi na neproizvodne vloge kmetijstva, ki jih navaja Zelena knjiga EU. Kakorkoli že, glavne akterje ruralnega razvoja na Hrvaškem avtor povzema po M. Štambuk at al. (2002): lokalno prebivalstvo, odseljeni, ki bi jih veljalo primerno 'aktivirati in umestiti', in država (str. 59). Sam pa dodaja drugačno politiko

prostorskega razvoja v smeri spodbujanja dekoncentrirane urbanizacije ter decentralizacije industrije v smeri postavljanja majhnih obratov na podeželju, oživljanje obrti ter nove dejavnosti terciarnega in kvartarnega sektorja, ki so primerne tudi za podeželje (str. 60). Avtor poudarja, da je tak pristop moč obravnavati kot spodbujanje celovitega razvoja podeželskih območij, "ki pa ne daje rezultatov na krajši rok, saj je za demografsko stabilizacijo podeželja ter za želeno revitalizacijo potrebno daljše obdobje" (str. 61). Lahko rečem, da ne gre za nekakšne nove zamisli, vključno ne z idejo o celovitem razvoju podeželskih skupnosti, ki so preverjene in tudi za hrvaško podeželje primerne. Ker pa je po avtorjevi oceni Hrvaška še naprej v gospodarski recesiji in ker ni pomoči za obnovo in ne kreditne podpore iz tujine, ni izgledov niti za najnujnejšo obnovo, kaj šele za razvoj podeželskih območij (str. 61).

Na kratko, Zupančičevo besedilo predstavlja odličen in kratek teoretični pregled zgodovinskega razvoja kmetijstva ter poučen prikaz razmer v hrvaškem kmetijstvu v tranzicijskem obdobju brez resnejših izgledov za obetaven razvoj v bližnji prihodnosti.

V svojem prispevku Vaški vsakdan Alija Hodžić obravnava neproizvodne vidike vaškega življenja, ki jih usmerjajo aspiracije, ki pa se pojavijo šele takrat, ko obstajajo pogoji za njihov nastanek (str. 73, 74). Rdeča nit avtorjevih razmišljanj o aspiracijah je čistoča, po kateri so se francoski kmetje že v 19. stoletju bistveno razločevali od umazanih in siromašnih škotskih kmetijskih delavcev ali ubogih Ircev (str. 73). Do revolucije na področju čistoče je lahko prišlo takrat, ko je večina postala racionalna, to je, ko je po Hobsbawnu morala uvesti ekonomsko kalkulacijo v svoje vsakdanje življenje. Z vključitvijo kmetstva v kroženje dobrin in storitev globalne družbe se je po Hodžiću začel proces modernizacije evropske vasi, proces, ki je kljub razlikam v dinamiki in načinu izvedbe prisoten v sodobni vasi (str. 75).

Prikazujoč razvoj na hrvaškem podeželju avtor dvomi, da je v vsakdanjem življenju hrvaškega kmetstva prišlo do sprememb na področju čistoče pred drugo polovico 19.

stoletja. Še po 1909. letu je Radić kritiziral stališče mnogih, "da je čistoča samo za lepo to (in da ni od nje nobene koristi - je samo skrb in strošek)" (str. 77). Hodžić ugotavlja, da je modernizacija hrvaškega podeželja v kapitalističnih pogojih družbenega življenja trajala celo stoletje (1848-1945) in se nadaljevala v socializmu, ko se je podeželsko prebivalstvo množično vključevalo v sistem menjave in v množično potrošnjo, kar avtor utemeljuje z empiričnimi podatki, zbranimi 1996. leta. Ugotovljeno stanje na področju značilnosti (velikosti) stanovanja, opremljenosti gospodinjstev s sodobnimi napravami za delo v gospodinjstvu in za zabavo ter z načinom preživljanja prostega časa avtorju pomeni kot neke vrste socialistični saldo, to je obstoječa osnova, ki je na voljo novemu tranzicijskemu procesu (str. 81). Na osnovi podatkov o zanemarljivih razlikah med mestom in podeželjem v stanju na preučevanih področjih (z redkimi izjemami kot npr. v nekaterih prostočasnih aktivnostih meščanov in podeželjanov) avtor ugotavlja, da je "socialistična modernizacija povsem razgradila tradicionalno podeželje ter ga izpostavila globalnim družbenim procesom in odnosom. Paradoks je v tem, da se je v vsej tej transformaciji svoboda izbire reducirala na potrošnjo (značilnosti sodobne družbe) v družbi, ki je v svoji osnovi družba nepotrošniškega tipa (str. 93). Seveda pa se avtor zaveda, da so nekateri procesi modernizacije sodobnega podeželja enaki ali zelo podobni ne glede na to, za kakšen tip družbe gre (str. 93). V mislih ima predvsem procese unifikacije mesta in podeželja, ki pa ga ne dopolnjuje proces diferenciacije kot komplementarne in ne nasprotujoče unifikaciji (str. 95), karkoli že ta pomeni.

Berljiva predstavitev teme tako po izboru kazalcev podeželskega vsakdana kot po originalni interpretaciji zgodovinskih dogajanj in izbranih empiričnih podatkov!

Svirčić Andjelina, 1999. leta diplomirana sociologinja, v prispevku Grebaštica v obdobju tranzicije: primerjava s Primoštenom in Šibenikom predstavlja sociološko podobo in razvojne možnosti obmorskega naselja Grebaštica v tranzicijskem obdobju kot nadaljevanje študije "Razvojne okoliščine

naselja Donja Grebaštica, povzročene z urbanizacijo in modernizacijo". Podobo naselja in njegove razvojne možnosti avtorica dopolnjuje s primerjavo Grebaštica in Primoštena, obe naselji pa naveže na vlogo bližnjega mesta Šibenik kot sedeža županije in destinacije dnevni delovnih migracij iz obeh naselij ter hkrati kot generatorja problemov, ki "jih povzročajo razlike med urbanim in ruralnim oziroma med modernim in tradicionalnim" (str. 117). Probleme bi bilo po mnenju avtorice potrebno reševati na ravni lokalne uprave in samouprave, ki pa slabo deluje ali sploh ne deluje, bodisi zaradi izgube nekdanjih pristojnosti (nekdanjih krajevnih skupnosti) bodisi zaradi pomanjkanja sredstev.

Študija je pokazala, da kljub podobnim zunanjim okoliščinam (podrejenost mestu in sedežu županije Šibeniku, izgubi nekdanje moči na lokalni ravni) obstaja velika razlika v razvojnih procesih obeh naselij. Stagnaciji Grebaštica očitno botrujejo predvsem notranji dejavniki, med katerimi avtorica izpostavlja "neosveščenost in nemotiviranost lokalnega prebivalstva, kar se kaže kot poudarjena pasivnost ter zaprtost do sprememb in inovacij" (str. 117). Zaradi večje odprtosti do sprememb in zaradi poznavanja aktualnih gospodarskih trendov je stanje v Primošteni ugodnejše v primerjavi s stanjem v Grebašnici (str. 118).

Oba obmorska kraja imata bogato naravno in kulturno dediščino ter ustrezne človeške vire (število prebivalcev rahlo narašča, prav tako izobrazbena raven) in s tem razvojne možnosti, h katerim dodatno prispeva povečan interes mestnega prebivalstva za življenje na deželi. Glede na različno stopnjo sedanje razvitosti pa avtorica vidi različni razvojni opciji za obe naselji: v Primošteni bi veljalo nadaljevati z razvojem elitnega turizma kot središčno osjo gospodarskega proizvoda, medtem ko se zdi za Grebašnico primernejša usmeritev v mešan tip turizma kot povezave množičnega in podeželskega turizma (str. 126).

A. Svirčić na izbranih primerih odlično utemelji koncept razvoja na osnovi lokalnih virov in lokalnih iniciativ (str. 128), in se ne izogne kritiki države, odgovorne za visoko stopnjo nezaposlenosti in gospodarsko

stagnacijo kot tudi za nezakonito izvedeno privatizacijo gospodarstva (str.127).

Bosiljka Milinković v poglavju Vas in kmetijstvo na prelomu stoletja: izbrana bibliografija 1990-2002 našteje 1176 bibliografskih enot, ki jih razvrsti v 18 tematskih sklopov. Za dobro desetletje impresivno število bibliografskih enot pa vzbuja vsaj dva pomisleka: poudarjeno so naštetih hrvaški avtorji, ki so objavljali v hrvaških strokovnih revijah ter avtorji prispevkov na hrvaških strokovnih srečanjih, npr. XXXIV. Znanstveni skup hrvatskih agronoma s mednarodnim sodelovanjem, Opatija, 25. do 28. 02. 1998: Zbornik sažetaka (str. 138), ali Simpozij Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka: zbornik radova, ur. Goran Crnošija - Hvar, Ministarstvo pomorstva, prometa i veza Republike Hrvatske; Centar za razvitak otoka, 1994 (str. 141). Avtorica se je pred morebitnimi pomisleki o ne-izčrpnosti ali vsaj ne-reprezentativnosti predstavljene bibliografije sicer zavarovala s tem, da jo je označila kot 'izbor', vendar bi lahko brez slabe vesti zapisala, da gre za poudarek hrvaškemu avtorjem oziroma hrvaškemu ruralno-sociološkemu prostoru. Mimorede sem opazila tudi nekaj tipkarskih napak kot: Matija Kovačić (pravilno: Kovačič), Inštitut za agrarno ekonomiko Biotehnične (pravilno: Biotehniške) fakultete (str. 229); angleški naslov članka Ane Barbič The economic product of Regional Park Škocjanska (pravilno: Škocjanske) Cavest (pravilno: Caves) (str. 128); ime revije Rural Sociology (pravilno odebeleno: Rural Sociology) (str. 137).

Obetajoč naslov knjige Vas: izbira ali usoda samo delno izpolni pričakovanja bralca kljub prepričanju urednice D. Seferagić, da je rdeča nit knjige, kako pospešiti razvoj podeželja, ki se "v fazi rekonstrukcije ponovno oblikuje kot družbeni podsistem" (str. 7). Predvsem pa bo vsaj malo bolj zahteven bralec pogrešil nekakšno sklepno poglavje, ki bi skušalo odgovoriti na v naslovu knjige zastavljeno vprašanje. Ta pomislek pa ne zmanjšuje kakovosti posameznih prispevkov, katerih avtorji celovito in izčrpno predstavijo svojo temo, ki jo najprej zgodovinsko utemeljijo, nato pa opozorijo tako na tranzicijske posebnosti kot na prihod-

nost oz. na razvojne možnosti hrvaškega podeželja. Čeprav gre za hrvaško specifičnost, pa se bo bralec težko izognil vtisu prevelike 'navazanosti' na hrvaške avtorje, strokovne kolege in kolegice pišočin ter zemarjanju tujih avtorjev, katerih relevantna besedila so bila objavljena celo v hrvaški strokovni reviji Sociologija sela.

Kljub upoštevanju empiričnih podatkov iz statističnih popisov in študij primerov, so avtorji predvsem usmerjeni v 'varna' teoretična razmišljanja, ki jih premalo povezujejo z dogajanjem v praksi, zlasti na področju oblikovanja ruralne in kmetijske politike ter odločanja, ker v te procese najbrž niso bili vključeni. Kot v svojem delu *The Virtual Farmer* (Royal van Gorcum, 2003) trdi Jan Douwe van der Ploeg, pa je "večstranski angažma eden od najbolj pomembnih metodoloških principov (...) ne le zato, ker terja zastavljanje 'zakaj vprašanj', temveč tudi zato, ker vzpodbuja vprašanja 'zakaj ne' "(str. X). Z drugimi besedami, država bi morala raziskovalcem omogočiti sodelovanje v procesih odločanja ter jih povabiti k oblikovanju ruralne politike, hkrati pa jih spodbuditi k sodelovanju v konkretnih razvojnih projektih vsaj kot svetovalce (velja tudi za Slovenijo).

Anja KOPAČ

Miroljub Ignjatović

Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile

Znanstvena knjižnica FDV, 2002, str. 242, 3.200,00 SIT (ISBN: 961-235-089-2)

V pogojih globalizacije (kapitala, proizvodnje in trgovine) in z njo povezane povečane stopnje konkurenčnosti in manjše možnosti kontrole (predvsem s strani nacionalnih držav) ter tehnoloških sprememb (predvsem informacijska in komunikacijska tehnologija), postaja fleksibilizacija ena izmed temeljnih strategij prilagajanja družbenih (pod)sistemov na vse številčnejše družbenoekonomske spremembe. Fleksibilizacija v osnovi prinaša 'nova' družbena tveganja in zahtevo po (ponovnem) vzpo-